

Karoline Espelund Vollan

Løslatt, hva nå?

Utfordringer i tilbakeføringsprosessen av løslatte

Bacheloroppgave i Bachelor i sosialt arbeid

Veileder: Kirsti Gjeitnes

Mai 2020

Karoline Espelund Vollan

Løslatt, hva nå?

Utfordringer i tilbakeføringsprosessen av løslatte

Bacheloroppgave i Bachelor i sosialt arbeid

Veileder: Kirsti Gjeitnes

Mai 2020

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet

Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap

Institutt for sosialt arbeid

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Temaet i denne oppgaven er rehabiliteringen og tilbakeføringen av domfelte, og hvordan dette ivaretas av kriminalomsorgen og samarbeidende instanser. Rehabiliteringen under soning er, utover det å redusere forekomsten av ny kriminalitet, en sentral del i arbeidet med å bedre levekårene til de domfelte. Det er ofte bakenforliggende faktorer som bidrar til at mennesker begår lovbrudd. Enkelte kan ha hatt en vanskelig oppvekst med dårlige levekår, eller at de har havnet i feil miljø. Målet med rehabiliteringen i fengsel er at det skal bidra med å bearbeide personlige utfordringer, samt styrke framtidsutsikter og forberede den domfelte på et liv uten kriminalitet. Studier viser derimot at disse målene ikke blir nådd, og at flere havner bak fengselsmurene igjen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 3).

Problemstillingen jeg vil utforske i denne oppgaven er derfor: Hvordan jobber kriminalomsorgen og samarbeidende instanser for å sikre tilbakeføring av domfelte ved løslatelse? Målsettingen med oppgaven er å belyse sviktene i tilbakeføringsprosessen. Hva som forårsaker svikt, og hvor i prosessen dette skjer. Rehabiliteringen skal starte fra den domfelte starter soningen og skal videreføres av samarbeidende instanser ved løslatelse. Ideelt sett skal de etter hvert kunne leve et liv som likeverdige borgere i samfunnet, men resultatene samsvarer ikke nødvendigvis med dette idealet. Intervjuer av innsatte viser at det ved flere avdelinger ikke tas hensyn til de domfeltes rett til medvirkning. Mistillit mellom innsatte og ansatte, og uenighet blant hjelpeinstanser om ansvarsområder setter hinder for rehabiliteringen, og dårlig kommunikasjonsflyt og samhandling vanskeliggjør tilbakeføringen.

Abstract

The topic of this thesis is the rehabilitation of convicts and their societal reintegration, and how this is safeguarded by the criminal justice services and cooperating bodies. Rehabilitation is a key part of the efforts to improve the living conditions of the convicts, as well as reducing the incidence of new crime. People who commit criminal offences often have underlying factors contributing to this. Some may have had a difficult upbringing with poor living conditions, others may have ended up in the wrong crowd. The goal of prison rehabilitation is to help process personal challenges, strengthen their prospects and prepare the convicts for a life without crime. Studies, on the other hand, show that these goals are not being met and that numerous convicts end up back in jail.

Consequently, I will explore *how does the criminal justice service and cooperative bodies work to ensure societal reintegration of convicted persons upon release*. In this thesis, I will attempt to highlight the shortcomings in the process of reintegration, and subsequently clarify probable causes and the settings in which these shortcomings occur. Rehabilitation should commence from the moment the convicts begin their sentence, and sustained by cooperating bodies upon release. Ideally, convicts should eventually achieve a sense of equal citizenship in society, but the result do not match this ideal. Interviews of inmates show that several public institutions do not take into account the inmates right to participate in decision concerning their own treatment. Distrust between inmates and the criminal justice services, and disagreement over responsibilities among the key figures in the criminal justice system impede rehabilitation. Furthermore, reintegration is hindered by poor communication flow and inadequate collaboration between relief and work agencies.

Innhold

SAMMENDRAG	1
ABSTRACT	2
INNHold	3
1.0 INNLEDNING	4
2.0 PROBLEMSTILLING OG AVGRENSING	5
3.0 BAKGRUNN FOR OPPGAVEN	5
3.1 RELEVANS FOR SOSIALT ARBEID	6
4.0 METODE	6
4.1 LITTERATURSTUDIE	7
5.0 TEORETISKE PERSPEKTIVER PÅ ÅRSÅK OG REHABILITERING	7
5.1 OPPVEKST, OMSORG OG FATTIGDOM SOM BAKENFORLIGGENDE FAKTORER	8
5.2 RELASJONER SOM STØTTEAPPARAT	10
5.3 SAMARBEID OM TILBAKEFØRINGEN	11
6 LITTERATUR OG DRØFTING	12
6.1 TILBUD OG TILTAK UNDER SONING	12
<i>Utdanning og opplæring</i>	13
<i>Rus og behandling</i>	14
<i>Psykisk og fysisk helse</i>	15
<i>Tilbakeføring</i>	16
<i>Hjelp til bolig og gjeldshåndtering</i>	18
6.2 STRAFFEGJENNOMFØRING VS. REHABILITERING	19
6.3 «GLIPPSONEN»	21
7.0 AVSLUTNING	22
8.0 LITTERATUR	24

1.0 Innledning

I Norge er det et mål at innsatte under soning skal rehabiliteres til et liv uten kriminalitet (Kriminalomsorgen, Tilbake til samfunnet, 2020). Likevel er det mange som begår nye lovbrudd etter løslatelse og igjen havner bak fengselsmurene. Det er etablert at overgangen fra innsatt til løslatt er en sårbar periode, og det er i denne perioden det er størst sjanse for tilbakefall (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 3). Soningstiden skal brukes til å endre uønsket atferd, få utdanning eller arbeidstrening og forberede seg til fremtiden. De skal alt fra første dag av soningen begynne med tilbakeføringen, og ideelt sett ha bolig, jobb eller utdanning og tiltak på plass i det de slippes ut. Samtidig viser tall at flere av de løslatte ikke får disse grunnleggende behovene dekt i det de skal tilbake til samfunnet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 3). Følgelig vil de løslattes mulighet for tilbakeføring svekkes.

Kriminalomsorgen skal i samarbeid med blant annet kommunen sikre at de innsatte har de tilbudene de trenger både under og etter soning, det finnes klare retningslinjer og rammer for hvordan denne prosessen skal foregå (Kriminalomsorgen, Tilbake til samfunnet, 2020). Mange av de tidligere innsatte havner imidlertid bak fengselsmurene igjen. Dette peker svikt i tilbakeføringsarbeidet, målene for rehabilitering ikke nås i tilstrekkelig grad.

I denne oppgaven vil jeg først redegjøre for problemstillingen og oppgavens avgrensninger, før jeg gjør rede for bakgrunnen til denne oppgaven og hvordan svaret på problemstillingen relaterer seg til sosialfaglig arbeid. Jeg vil deretter forklare min metodiske tilnærming til det å svare på problemstillingen. I oppgavens hoveddel vil jeg fokusere på teoretiske perspektiver knyttet til årsak og rehabilitering i sammenheng med fengselssoning som straff, herunder oppvekst og omsorg som bakenforliggende faktorer og det tverrinstitusjonelle samarbeidet i tilbakeføringsprosessen. Avslutningsvis vil jeg drøfte tilbud og tiltak under soning, utdanning og opplæring, rus og behandling, fysisk og psykisk helse, tilbakeføring, og hjelp til bolig og gjeldshåndtering som temaer det er relevant å se på i lys av problemstillingen.

2.0 Problemstilling og avgrensing

Oppgaven avgrenser seg til å omhandle soning i fengsel og omfatter ikke de som soner ved institusjon eller med bruk av elektronisk kontroll. Dette fordi overgangen fra fengsel til samfunnet i større grad tydeliggjøres av hvilken omveltning det å gå fra innsatt til løslatt er. I oppgaven vil jeg fokusere på rehabiliteringsarbeidet som skjer under soning, og statistikk og forskning knyttet til løslatelsesfasen. I oppgaven vil også forberedelse og håndtering av løslatelsesfasen tematiseres. Siden dette er en spesielt sårbar fase hvor hjelpeapparatet må være tett på, har oppgaven fått følgende problemstilling:

Hvordan jobber kriminalomsorgen og samarbeidende instanser for å sikre tilbakeføring av domfelte ved løslatelse?

Oppgaven vil dermed begrense seg til en undersøkelse av hvordan norske fengsler i samarbeid med kommune og andre hjelpeinstanser legger til rette for endring av atferd økt livskvaliteten under soning. Videre vil det redegjøres for hvordan disse tiltakene følges opp etter endt soning. Hovedfokuset i oppgaven er å se på hvordan den innsatte forberedes og ivaretas ved løslatelse, og hvordan instansene viderefører tiltakene den løslatte har og hvorvidt tilbakeføringen lykkes.

3.0 Bakgrunn for oppgaven

Utrygge oppvekstvilkår, narkotika og skadelige relasjoner er risikofaktorer for senere kriminalitet videre i livet (Wikström & Treiber, 2016). I tillegg kan kjønn, økonomisk ulikhet og problemer på skolen være sentrale faktorer som spiller inn. Risikofaktorene for kriminalitet skaper dermed en virkelighet som bidrar til en ond sirkel hvor tidligere innsatte går tilbake til sitt gamle miljø etter endt soning, og igjen begår kriminelle handlinger (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 11). Det kan være svært vanskelig å komme seg ut av denne onde sirkelen uten hjelp. Jeg ønsker derfor å se nærmere på hvordan det arbeides for å rehabilitere og hjelpe innsatte med å skape seg et liv uten kriminalitet, og videre hvordan dette arbeidet videreføres etter soning for å sikre vellykket tilbakeføring.

Sosionomer har en sentral rolle i rehabiliteringen av innsatte. De bistår de innsatte med å finne fast bolig og mulige jobber til de skal løslates. I tillegg bidrar de i arbeidet med den personlige

endringen for å komme ut av blant annet rusavhengighet og et liv styrt av kriminalitet (Drægebø, Heidi; mf, 2006, s. 8). Denne hjelpen kan gi de innsatte en mulighet til å starte på nytt og igjen bli en del av samfunnet, samtidig vil hjelpen redusere ny kriminalitet i samfunnet. Ut i fra litteraturen gjennomgått i denne oppgaven kan det tyde på at det er behov for flere sosionomer ved norske fengsler. En mulig årsak til at det ikke ansettes flere sosionomer kan være kan være begrenset økonomisk handlingsrom hos kriminalomsorgen. Ved å ha flere sosionomer ved fengslene kan de innsatte fått tettere oppfølging under soning, noe som igjen potensielt kan øke muligheten for vellykket tilbakeføring.

3.1 Relevans for sosialt arbeid

På NTNU sine hjemmesider står det at som sosionom jobber en med mennesker i en vanskelig livssituasjon. Gjennom studiet lærer en hvordan en skal møte og snakke med enkeltmennesker, og hvordan en skal gi disse støtte og veiledning om hvilke ressurser samfunnet har til rådighet for å hjelpe. Sosionomer jobber med å forebygge sosiale problemer og fremme god kommunikasjon og samhandling på både individ- og systemnivå (NTNU, 2019).

Innenfor kriminalomsorgen møter en mennesker som har havnet på utsiden av samfunnet og på feil side av loven. Sosionomens rolle her blir å samordne tiltak og planer rundt de innsatte, samt opprette kontakt med kommunen og det lokale NAV-kontoret de skal til etter løslatelse. I tillegg vil en sosionom ha samtaler med de innsatte som en del av tilbakeføringsprosessen. Forutsett en optimal realisering av sosionomens rolle kan flere komme ut av en vanskelig livssituasjon og igjen bli en del av samfunnet. Uten det sosiale arbeidet som gjøres både under og etter soning, er det stor sannsynlighet for at flere ender opp som «svingdørsinnsatte» i fengselet. Hjelp og rehabilitering gjennom sosialfaglig arbeid vil gagne både den innsatte, og samfunnet for øvrig.

4.0 Metode

Metode innebærer fremgangsmåten en bruker for innhenting av informasjon. Metode kan ses på som et redskap for å få svar på spørsmål og ny kunnskap innenfor et felt. Det handler om hvordan vi innhenter, organiserer og tolker informasjon (Larsen, 2012). Flere av forskningsartiklene oppgaven referer til benytter seg av kvalitativ metode i form av intervjuer med innsatte og ansatte ved norske fengsler. Fåtalet har i denne sammenhengen benyttet seg

av kvantitativ metode. Oppgaven bygger på primærkilder der det er mulig, men det benyttes i noen grad sekundærkilder der det er nødvendig.

4.1 Litteraturstudie

I denne oppgaven har jeg benyttet litteraturstudie som metode. Litteraturstudie vil si at vi kun skal bruke eksisterende forskning, og ikke gjøre intervjuer eller annen type undersøkelser (Dalland, 2012, s. 68). Jeg har brukt fagfelleverderte forskningsartikler, pensumbøker og noe statistikk. For å få oversikt over hvilke tilbud og tiltak som finnes i fengsler per i dag, har jeg brukt Kriminalomsorgens egne hjemmesider. Videre har jeg brukt forskningsartikler som har gjort undersøkelser knyttet til hvordan tilbakeføring fungerer i praksis. Jeg har også brukt Statistisk sentralbyrå for å vise konkrete tall og målinger fra undersøkelser foretatt i norske fengsler. I søket etter litteratur har jeg også benyttet meg noe av kjedesøk, som vil si at en går fra en kilde til en annen via kildens referanser (Rienecker & Jørgensen, 2013, s. 119). Styrken her er at en følger en god referanse til den neste, og dermed kan en følge argumentets utvikling. Svakheten er at en kan gå glipp av sentral motargumentasjon. I søket har jeg brukt databaser anbefalt av forelesere og bibliotekar ved NTNU. Jeg har hovedsakelig benyttet meg av Oria, NTNUs universitetsbibliotek, som har lærebøker og artikler tilgjengelig på nett. I tillegg har jeg søkt på Idunn.no, Google Scholar og Helsebiblioteket. Søkeordene jeg har brukt er «fengsel», «prison», «rehabilitering», «rehabilitation», «straff», «domfelt» og «løslatt». Videre har jeg avgrenset søket til å være fra de siste 20 år. Dette gjorde jeg fordi det var begrenset med nyere forskning på området, samtidig som kilder eldre enn dette ikke vil være like relevant i dag. I tillegg har jeg avgrenset det til kun fagfelleverderte forskningsartikler for å sikre kvaliteten på litteraturen.

5.0 Teoretiske perspektiver på årsak og rehabilitering

For å få en bedre forståelse av hvilken effekt rehabiliteringen i fengselet har for livet etter soning, vil denne oppgaven fokusere på noen teorier som omhandler individet og hvordan de individuelle forholdene påvirker muligheten for rehabilitering. Flere faktorer som spiller inn på muligheten for tilbakeføring. Blant disse er eksisterende relasjoner, og evne til å danne nye relasjoner, levekår under oppveksten og personlig- og kommunal økonomi. I tillegg har mennesker individuelle utgangspunkt og måter å håndtere utfordringer på. For å sikre god rehabilitering må fremgangsmåten tilpasses individuelt, i tillegg til at en legger til rette for brukermedvirkning slik at den klienten blir deltakende i prosessen. Dette øker muligheten for

motivasjon og måloppnåelse hos klienten (Ellingsen & Skjefstad, 2015, s. 106). For å kunne utføre godt sosialfaglig arbeid er det essensielt å etablere tillit mellom hjelper og innsatt, og skape en trygg atmosfære hvor den innsatte føler seg komfortabel.

5.1 Oppvekst, omsorg og fattigdom som bakenforliggende faktorer

Fra en blir født er en i en relasjon til foreldre og andre omsorgspersoner, og barnets utvikling skjer ut i fra disse relasjonene. Barnet søker nærhet og omsorg hos omsorgspersonene, og det er kvaliteten av denne omsorgen som avgjør utviklingen. Ofte tenker en ikke over viktigheten av god omsorg og tilknytning til foreldre. Det er først når denne omsorgen mangler at en ser hvor elementær den er (Håkonsen, 2015, ss. 45-46). Utviklingen som skjer i de første leveårene legger grunnlaget for livet videre. Barn som ikke har hatt trygghet i relasjonen til foreldre kan senere utvikle personlighetsforstyrrelser som usikkerhet, manglende evne til å forholde seg til andre og ikke minst manglende empati. Tryggheten i tilknytningen til foreldre i de første leveårene øker barnets evne og mulighet til å kunne regulere egne emosjoner og gjør barnet i stand til å kunne håndtere ulike utfordringer som kan komme senere i livet (Håkonsen, 2015, s. 47). Nye studier ved Freud-senteret i London viser at når barnet lærer å regulere sine egne følelser, lærer det også å skille mellom ulike følelser (Blazek, 2013). Videre lærer de å forstå meningsinnholdet i følelsene og hvordan disse skal tilpasses ulike situasjoner i mellommenneskelige forhold. Dette hjelper med å mestre følelsesmessige belastninger, og er en grunnleggende sosial egenskap. Ved manglende følelsesregulering kan en lett bli mer impulsiv og aggressiv, som igjen kan føre til destruktiv atferd, som selvskading eller annen utagering (Håkonsen, 2015, s. 47). Manglende selvkontroll er en risikofaktor som kan føre til kriminelle handlinger som vold mot andre, overfall eller bruk av narkotika (Wikström & Treiber, 2016).

I en rapport fra Statistisk sentralbyrå (Statistisk sentralbyrå, 2004) står det at en kan se en klar sammenheng mellom problemer i barndommen og problemer en har i voksen alder. Tre av ti hadde vært i kontakt med barnevernet innen de var fylt 16. I tillegg hadde en stor andel av de innsatte gjennom barndommen opplevd utfordringer med blant annet dårlig økonomi, ustabile boforhold, mishandling, og foreldre med rusproblemer. Mer enn to tredjedeler opplyser at de har utfordringer på ett eller flere av disse områdene (Statistisk sentralbyrå, 2004). I denne sammenhengen vil det være relevant å se problemstillingen min i lys av traumebevisst omsorg. Dette er en metode fremstilt av Howard Bath (Bath, 2008) som typisk brukes på barn og unge, men som også kan være relevant i en rehabiliteringssituasjon hos innsatte, hovedsakelig yngre.

Innenfor traumebevisst omsorg finnes det tre grunnpilarer: trygghet, relasjon og følelsesregulering (affektregulering). Disse tre pilarene er universelle (Bath, 2008, s. 18).

Når en snakker om traume skiller en mellom to typer. Type 1 er akutte traumer. Dette er enkeltstående hendelser med traumatisk effekt. Type 2 er utviklings- eller relasjonstraumer, der et individ er utsatt for traumatiske situasjoner over lengre tid. Utviklings- og relasjonstraumer kan også kalles komplekse traumer, og er ofte mellommenneskelige (Bath, 2008, ss. 17-18). Mennesker som er utsatt for traumer kan ved tilfeller utvikle posttraumatisk stresslidelse som igjen vil påvirke blant annen følelseslivet, konsentrasjon og fokus. Å bli utsatt for kontinuerlig traume påvirker utviklingen og relasjonsbyggingen hos barn og de kan se på voksne som en potensiell trussel heller enn en person som gir omsorg og trygghet (Bath, 2008, s. 18). Dersom den grunnleggende tryggheten ikke er på plass under oppveksten, kan det påvirke mellommenneskelig samhandling senere i livet, også som voksen. Også andre utviklingsområder kan påvirkes, deriblant tilknytningssystemer, affektreguleringssystemer, dissosiering, adferdskontroll, tenkning og selvbylde. Svekket impuls kontroll og utfordringer med selvregulering av følelser kan lede til kriminelle handlinger.

Innsatte med traumer kan for øvrig oppfatte det å håndtere soning som særlig utfordrende. Prosessen med å få personen til å ta tilbake denne kontrollen og endre sin adferd er både krevende og tidsomfattende. Arbeidet vil da bestå av at personen skal lære seg nye måter å håndtere følelser og impulser på (Bath, 2008, s. 20). Et sentralt verktøy i denne prosessen er aktiv lytting og hjelpe den innsatte til å reflektere rundt egne handlinger og følelser, og ikke minst sette ord på følelsene. Enhver tilnærming som promoterer bruk av rasjonell prosessering og evne til å reflektere rundt følelser og impulser har vist seg å ha en rolle i å hjelpe mennesker med å utvikle selvregulerende ferdigheter (Bath, 2008, s. 20). Oppvekst preget av mangel på økonomiske ressurser kan også skape bidra til et dårlig utgangspunkt (Wikström & Treiber, 2016).

Statistisk sentralbyrå opplyser om at om lag en fjerdedel av de innsatte hadde utfordringer med å dekke løpende utgifter, og flere står uten jobb og bolig i det de skal sone. Det viser seg at hele to av fem innsatte befinner seg under fattigdomsgrensen (Statistisk sentralbyrå, 2004). Samtidig er også utdanningsnivået påfallende lavt, der 40% har grunnskole som høyeste utdanning og svært få har videregående opplæring (Statistisk sentralbyrå, 2004). Med stadig høyere utdanning blant befolkningen ellers i samfunnet, og påfølgende høye krav til utdanning på arbeidsmarkedet, stiller mange av de innsatte svakt når de skal tilbakeføres. Om den innsatte sto utenfor arbeidsmarkedet ved innsettelse kan det øke utfordringen med å få jobb etter

løslatelse. De som hadde denne tilknytningen før soning har oftere lettere for å finne ansettelse (Kriminalomsorgen, Skole og arbeid, 2016). Flere faktorer spiller inn, blant annet kan mangel på arbeidserfaring og lang soningstid gjøre en arbeidssøknad mindre attraktiv. For å øke mulighetene for tilbakeføring vil det være en fordel å ha et støtteapparat rundt seg i form av venner eller familie.

5.2 Relasjoner som støtteapparat

Nettverk og nære relasjoner er en viktig del av livet. I en relasjon mellom to personer er det to relasjoner; hver har sin relasjon til den andre (Levin & Ellingsen, 2015, s. 113). En god og positiv relasjon mellom sosionomen og den innsatte vil være det beste utgangspunktet i en hjelpeprosess. En god relasjon består av tillit, ærlighet og åpenhet, og vil være med å skape en trygg atmosfære for den innsatte. Den innsatte vil ha sine allerede etablerte relasjoner, og disse relasjonene kan brukes i arbeidet med endring. Relasjonene er med på å skape et støtteapparat rundt innsatte, som igjen vil bidra til at hen ikke står alene, men har trygghet i de rundt seg. Endringsarbeid kan være svært utfordrende, og desto tyngre dersom en står alene. Å ha et nettverk rundt seg kan være med å skape motivasjon. Det vil da være viktig å ta utgangspunkt i de «sunne» relasjonene, de som ikke er relatert til det kriminelle miljøet (Barth, 2013, s. 123).

Problemstillingen til den innsatte vil ofte være knyttet opp mot de relasjoner vedkommende står i (Levin & Ellingsen, 2015, s. 113). De innsatte har gjerne en tilknytning til kriminelle miljø, og disse relasjonene vil ofte være negative og hemmende for endringen. Gode relasjoner til familie og venner vil derimot være oppbyggende og støttende i en endringsprosess. Her kan en også jobbe mot å styrke eller bygge relasjoner til andre arenaer, eksempelvis skole eller en arbeidsplass. Sosionomen vil her jobbe med både relasjoner mellom mennesker, i tillegg til relasjoner mellom mennesker og samfunn (Levin & Ellingsen, 2015, s. 113).

I arbeidet med den innsatte vil det være mest hensiktsmessig å ta utgangspunkt i opplevelsen av situasjonen, og få frem hens forståelse og opplevelse av egen og andres handlingsatferd og situasjon. Samtidig er det nyttig å inkludere perspektivet til andre som er involvert i en konflikt. Dette kan bidra til at den innsatte ser situasjonen i en større sammenheng, samtidig som det er et viktig ledd i endringsarbeidet (Levin & Ellingsen, 2015, s. 113). Dette kan blant annet hjelpe den innsatte å forstå sin interaksjon med andre, eller det kan hjelpe den innsatte å utvikle alternative måter å respondere på omgivelsene sine.

5.3 Samarbeid om tilbakeføringen

En annen og sentral del av tilbakeføringsarbeidet er samarbeidet mellom de forskjellige offentlige etatene. For å kunne ivareta den innsatte, spesielt etter soning, er det nødvendig med god kommunikasjon, klar arbeidsfordeling og oppfølging av eventuelle tiltak. Svikt i denne samhandlingen kan hindre tilbakeføring av domfelte, og ende med at de heller blir kasterbiller eller faller helt utenfor. Nylig løslatte vil være i en spesielt sårbar fase da overgangen fra innsatt til løslatt vil være en betydelig omveltning i deres liv. Det vil derfor være nødvendig med samordnet bistand når innsatte skal orientere seg i jungelen av hjelpeapparat og byråkrati, slik at en skaper gode forutsetninger for tilbakeføring. Uten denne glidende overgangen mellom kriminalomsorgen og bostedskommunen vil det oppstå det som kalles «glippsoner» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 13). Dersom det oppstår vakuum i denne overgangen øker man risikoen for tilbakefall og en definerer det som en *glippsone*. Forebygging av ny kriminalitet vil heller ikke kunne oppnås dersom det oppstår slike samordningsutfordringer (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 5).

Norge har et eget Tilbakeføringsutvalg som er et samordningsforum på departementsnivå. Dette utvalget skal sørge for god informasjonsflyt og være en arena for samordning av tiltak (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 7). Tilbakeføringsutvalget er en organisering av samhandling på systemnivå, følges opp av underliggende regionale helseforetak, fylkesmannen, fylkeskommunen, kommunen og kommunesektorens organisasjon (KS) (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, ss. 7-8). Selv om samhandlingen fungerer kan det være andre faktorer som utfordrer tilbakeføringen. Blant annet kan lange køer ved rusbehandlingsinstitusjoner gjør at de som trenger å fortsette eller starte behandling ikke får et nødvendig tilbud. Kommunens ressurser kan også hindre tilbakeføringen, ved at de ikke har økonomi til å tildele bolig til løslatte. I tillegg foresetter vellykket tilbakeføring omfattende arbeid fra den innsatte selv.

For å kunne lykkes med en endring i livssituasjon og atferd, må den innsatte selv ha et ønske om endring. Det vil her være sentralt å hjelpe den innsatte med å reflektere rundt sin egen situasjon og fremtid. Dette vil hjelpe vedkommende med å se seg selv i et annet perspektiv, og dermed tydeliggjøre hva som eventuelt må gjøres for å oppnå en ønsket og bedret livssituasjon. For å oppnå en vellykket endring må det komme fra en indre motivasjon hos den innsatte. Forsøk på overtalelse eller belæring har sjelden god effekt (Lossius, 2015, s. 196).

Som en del av endringsprosessen kan det være aktuelt å bruke motiverende intervju (MI) (Barth, 2013, s. 16). Dette er en samtalem metode som skal motivere klienten til endring. MI brukes for å se nærmere på fordeler og ulemper med eksisterende atferd og utforske ambivalens rundt en eventuell endring av denne atferden. Metoden er målrettet og klientorientert og skal bidra til at klienten (her: den innsatte) selv motiveres til endring av problematisk atferd. Forskning har vist at denne metoden øker muligheten for at pasienter starter med, blir værende i og fullfører behandling, og med dette reduserer sin problematferd (Lossius, 2015, s. 195). Forskningen vurderes å være overførbart til innsatte. Hensikten med MI er bearbeide ambivalens, stimulere beslutningstaking og styrke tiltro til egen mestringsevne. Målet er at en gjennom å kontrastere negative og positive sider ved atferden, skal øke pasientens (her: den innsatte) indre motivasjon til endring, uten å presse dem i ønsket retning som heller kan virke mot sin hensikt (Lossius, 2015, ss. 196-197). Selv om innsatte oppnår en endring, kan det fortsatt være at de ikke blir akseptert i samfunnet.

Hvorvidt den domfelte har en vellykket tilbakeføring etter løslatelse avhenger av samfunnets mottakelse. Hjelpemiddelet kan stille opp med både jobb og bolig, men om den vedkommende ikke er ønsket i samfunnet, kan det bidra til at tilbakeføringen ikke lykkes. Om de andre som bor i kommunen ikke ønsker kontakt, enten det er en kollega eller nabo, vil dette hindre den domfelte i å kunne skape seg et nettverk og bli en del av samfunnet. Årsak til domfellelse kan også ha en betydning. Om den domfelte har sonet en dom for fartsoverskridelse kan dette betraktes som akseptabelt eller mindre alvorlig av mange. Domfellelse for overfall eller overgrep har imidlertid en svært negativ samfunnsmessig status, og den samfunnsmessige statusen til lovbruddet kan derfor i ytterligere grad vanskeliggjøre en vellykket tilbakeføring.

6 Litteratur og drøfting

I presentasjonen av litteratur redegjøres det først for tilbudene kriminalomsorgen har, for deretter å se dette i sammenheng med rapporter som viser resultatet av tilbakeføringsarbeidet. Justis- og beredskapsdepartementet kom med en rapport i 2017 som illustrerer kontrasten mellom tilstand og satte mål for tilbakeføring.

6.1 Tilbud og tiltak under soning

Kriminalomsorgen stiller med flere tilbud og tiltak til innsatte under soning. Innsatte i norske fengsler har de samme rettigheter som landets befolkning ellers, og har derfor rett til blant annet

utdanning, opplæring og helsetilbud. På kriminalomsorgens hjemmesider kan en finne oversikt over hvilke tilbud som gis, rettigheter innsatte har og hvordan soningen legges opp.

Utdanning og opplæring

For å lykkes i tilbakeføring til samfunnet, er det viktig å ha noe konstruktivt å fylle hverdagen med. Her er det sentralt at en sosisonom kan bidra med kunnskap og kompetanse. Ett av tilbudene kriminalomsorgen er pålagt å ha, er opplæring og utdanning på grunnskole- og videregående nivå (Kriminalomsorgen, Utdanning og opplæring, 2019). Undersøkelser gjort av Statistisk sentralbyrå viste at om lag halvparten av de innsatte i norske fengsler hadde grunnskole som høyeste utdanning (Statistisk sentralbyrå, 2004). De vil derfor få muligheten til å fullføre eller forbedre karakterer, skaffe seg studiekompetanse og ta videre studier, i tillegg til at det er mulighet til å ta fagbrev gjennom arbeidsdriften ved enkelte fengsler. Påbegynte studier eller fagbrev skal også kunne fortsettes etter løslatelse ved ordinær skolegang (Kriminalomsorgen, Skole og arbeid, 2016). Det er fylkesmannen i Vestland som er ansvarlig for opplæringen i fengslene, og utdanningen er et sentralt bidrag til kvalifisering for videre utdanning eller arbeid etter endt soning. Målet med dette er at det skal gi de innsatte et bedre grunnlag for å tilbakeføring etter løslatelse (Kriminalomsorgen, Utdanning og opplæring, 2019).

Tall fra Statistisk sentralbyrå viser at syv av ti står utenfor arbeid når de blir fengslet (Statistisk sentralbyrå, 2004), og mulighetene for å komme inn på arbeidsmarkedet kan ofte reduseres etter at en har stått utenfor markedet over en lengre periode. Mangel på utdanning og arbeidserfaring svekker den løslattes muligheter for vellykket tilbakeføring ytterligere. Gjennom kriminalomsorgens samarbeid med Arbeids- og velferdsstaten kan imidlertid løslatte nå forbedre sitt utgangspunkt. Samtidig vil fengselet tilby forskjellige typer arbeid som arbeidstrening. Muligheten for en jobb etter endt soning vil være en av de viktigste faktorene for å hindre tilbakefall ved løslatelse. Arbeidsdepartementet har det overordnede ansvaret for å tilby og sette løslatte i kontakt med arbeidsplasser, via Arbeids- og velferdsdirektoratet og NAV (Kriminalomsorgen, Skole og arbeid, 2016).

På en annen side viser en rapport fra Justis- og beredskapsdepartementet at kun 34% av de domfelte har en jobb å gå til når de løslates. 8% er under utdanning, mens hele 58% er verken under utdanning eller har en jobb (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 4). En studie om ansettelse før løslatelse og tilbakefall viser at av de som ikke hadde jobb ved løslatelse var det hele 71% som hadde tilbakefall, mens blant de som hadde ansettelse kun var 33% som

begikk nye lovbrudd (Skardhamar & Telle, 2012, s. 638). Studien viste også at selv om mange klarte å få seg en jobb, hadde løslatte utfordringer med å beholde jobber og flere hadde mistet jobben. Det er tatt høyde for at enkelte ikke var yrkesaktive fordi de var under utdanning. Norske fengselsdommer er relativt lave sammenlignet med andre land, med en gjennomsnittlig soningstid på 3 måneder. Tilbakefallsraten er høyest blant de som har sonet mellom 3 måneder og 3 år. Ansettelsesraten er høyest for de med kortere dommer. Det viser seg også at type lovbrudd spiller en rolle, ved at de som har begått økonomiske eller trafikkrelaterte lovbrudd hadde lavest tilbakefallsrate og høyest ansettelsesrate. Det kommer også frem at blant de med tidligere tilknytning til arbeidsmarkedet er det mindre sjanse for tilbakefall (Skardhamar & Telle, 2012, ss. 638-641).

Rus og behandling

Undersøkelser viser at en typisk utfordring blant innsatte er rusavhengighet. For å kunne bli en del av samfunnet igjen og få et liv uten kriminalitet, må de overkomme sin avhengighet (Kriminalomsorgen, Helsetilbud og rusavhengighet, 2018). Det er strengt forbudt med rusmidler for alle innsatte både i fengsel, overgangsbolig og ved prøveløslatelse med vilkår. For å avdekke eventuell bruk av rusmidler kan det pålegges å avlegge urinprøve, blodprøve eller utåndingsprøve (Kriminalomsorgen, Rusmiddelkontroll, 2018). Mange opprettholder imidlertid avhengighet gjennom narkotikaomsetningen innenfor murene.

Per i dag er det 13 fengsler som tilbyr rusmestringsenheter. De fungerer som egne avdelinger som er spesielt tilrettelagt for behandling av rusavhengighet. Dette er et samarbeid mellom spesialisthelsetjenesten, kriminalomsorgen og helse- og omsorgstjenesten i fengselet. Spesialisthelsetjenesten skal også sikre den innsattes videre behandling etter endt soning, når vedkommende skal tilbake til sin hjemkommune. Ved denne enheten skal den innsatte motiveres og forberedes til å fortsette rusbehandlingen etter endt fengselsopphold. Det er også en mulighet for den innsatte å søke om å fullføre soningen ved en behandlings- eller omsorgsinstitusjon etter Straffegjennomføringsloven § 12, eller at vedkommende etter løslatelse får behandling ved en ruspoliklinikk i samfunnet (Kriminalomsorgen, Rusmestringsenheter, 2019). Spørsmålet er imidlertid om denne behandlingen fungerer optimalt.

Rapporten fra Justis- og beredskapsdepartementet viste at om lag 65% av de innsatte hadde rusproblemer knyttet til alkohol, narkotika, eller begge deler i det de ble innsatt. En studie publisert i 2017 (Helgesen) viste mangel på ivaretagelse innsattes selvbestemmelse og

medvirkning i behandlingen ved fem norske rusmestringsenheter. En innsatt som ble intervjuet kunne fortelle at rusenheten han sonet ved kun hadde fokus på ruskontroll, og det var lite fokus på rehabilitering. Han opplevde det som at relasjoner mellom innsatte og ansatte var preget av mistillit og mistenksomhet, mye fordi de ansatte ikke var sammen med de innsatte og det heller ikke var faste betjenter på avdelingen. Fengselsbetjentene oppholdt seg mest i vaktbua, mens miljøarbeideren var den som tilbrakte mest tid med de innsatte (Helgesen, 2017, s. 106). Dette illustrere en tydelig kontrast mellom rehabiliteringsideal og praksis innenfor kriminalomsorgen.

Tiden etter løslatelse er som nevnt den mest sårbare tiden, og det er her det er størst risiko for tilbakefall. De som er rusavhengige skal i utgangspunktet fortsette behandlingen etter løslatelse, men hjemmesiden til kriminalomsorgen viser ikke til de lange behandlingsskøene ved disse institusjonene og den påfølgende risikoen for tilbakefall ved mangel på behandling. En annen utfordring som kan være aktuell når det gjelder rus og helsehjelp under soning er misbruket av tjenesten. Mennesker med rusproblemer vil ofte strekke seg langt for å få tak i noe som kan gi rus. Dette kan eksempelvis være forsøk på manipulasjon for å få tak i medikamenter, noe som kan skape en mistillit mellom de innsatte og de ansatte.

Psykisk og fysisk helse

Alle innsatte skal få informasjon om helsetjenesten etter fengsling. Fengslene har egne leger som har ansvaret for oppfølging av innsatte under soningen. De har rett til helseundersøkelse dersom de ønsker det, i tillegg til at ansatte ved fengselet skal formidle kontakt med helsetjenesten dersom den innsatte viser tegn til å være syk. Om vedkommende er under 18 år, går denne kontakten via foresatte (Kriminalomsorgen, Helsetilbud og rusavhengighet, 2018). De innsatte har for øvrig tilgang til spesialister gjennom henvisning når dette er nødvendig. Det kan også besluttes at den innsatte gjennomfører sin straff ved et sykehus, dersom sykdomsbildet tilsier at dette nødvendig (Kriminalomsorgen, Helsetilbud og rusavhengighet, 2018).

Nær en tredjedel av de innsatte i norske fengsler kunne rapportere om psykiske helseplager. Dette er en betydelig andel sammenlignet med befolkningen for øvrig som ligger på en tiendedel (Statistisk sentralbyrå, 2004). I en undersøkelse om livskvalitet blant innsatte i norske fengsler (Statistisk sentralbyrå, 2004) kom det frem at tre av ti hadde hatt behov for behandling av psykiske lidelser før fengsling, og at lidelsene de hadde under soning ikke nødvendigvis var en konsekvens av selve fengslingen, men heller vanskelige livsbetingelser i tiden før soningen. Undersøkelsen viste samtidig at de som sonet adskilt fra fellesskapet og samfunnet hadde flere problemer enn de som levde uten slike restriksjoner (Statistisk sentralbyrå, 2004).

Kompetansesenteret for sikkerhets-, fengsels- og rettspsykiatri i HHF foretok en undersøkelse, med støtte fra Helsedirektoratet og Kriminalomsorgsdirektoratet, for å se på forekomsten av psykiske lidelser blant innsatte i norske fengsler. Det ble gjennomført omfattende og strukturerte diagnostiske intervjuer i perioden 2011 til 2013, der utvalget besto av 857 kvinner og menn. Undersøkelsen viste at 92% av de innsatte på undersøkelsestidspunktet hadde tegn på en eller flere psykisk lidelser (Kriminalomsorgen, Psykiske problemer utbredt i fengsel, 2014). Tidligere studier har vist at hele 47% av innsatte har antisosial personlighetsforstyrrelse, og at mange lider av ADHD (Værøy & m.f., 2011, s. 245). Dette må det tas hensyn til og forbehold om både ved behandling og tilrettelegging for rehabilitering.

Statistikk med utgangspunkt i kriminalomsorgen forteller imidlertid en noe annen historie. En undersøkelse publisert i Tidsskriftet (Langeveld & Melhus, 2004), tidsskrift for Den norske legeforening, presenterte en kartlegging av omfanget av psykiske lidelser i norske fengsler og hvorvidt dette fanges opp av tilknyttede helsetjenester. Undersøkelsen ble utført ved et fengsel i Stavanger, hvor det på det aktuelle tidspunktet jobbet en sykepleier, en psykolog og en lege. Sykepleieren hadde en 100 % stilling, mens legen og psykologen kun var til stede en dag i uken, på forskjellige ukedager. Det var heller ikke samarbeid om behandlingen av de innsatte mellom lege og psykolog, og det var mangel på samhandling mellom fengselsbetjentene og helsetjenesten ved fengselet (Langeveld & Melhus, 2004). Det kom også frem at enkelte av de innsatte, blant annet en med PTSD og en med anorexia nervosa og alvorlig depresjon, ikke hadde samtale med psykolog. Det kom ikke frem om de eventuelt hadde noen form for medisiner eller om de ikke hadde samtaler fordi de ikke ønsket dette. Det viste seg også at det var større forekomst av psykiske lidelser hos de som misbrukte psykoaktive stoffer, sammenlignet med de som ikke brukte disse stoffene. Selv om antallet deltagere i undersøkelsen knyttet til psykiske lidelser og psykoaktive stoffer var for lav til at det kan brukes som reell statistikk, tematiserer kartleggingen problemstillinger og utfordringer i kriminalomsorgens realisering av ideell oppfølging (Langeveld & Melhus, 2004).

Tilbakeføring

Kriminalomsorgen har et definert mål om at straffedømte skal «bedre ut enn inn». Det jobbes derfor med at de innsatte skal ha noe å gå til etter løslatelse. Det være seg jobb eller utdanning, fast bolig og et positivt sosialt nettverk (Kriminalomsorgen, Tilbake til samfunnet, 2020). Samarbeidet med kommunen er sentralt her, da de overtar oppfølgingen når den innsatte skal tilbake til samfunnet. Straffegjennomføring kan være belastende for den det gjelder, men samtidig kan soningen skape et mulighetsrom til å gjøre endringer i livet sitt. Det er

dokumentert at dårlige levekår er en risikofaktor for tilbakefall etter soning (Skardhamar & Telle, 2012). Dette gjør at det vil være nødvendig å tilby tjenester som vil forbedre levekår i tillegg til tiltak som vil bidra til endring hos den innsatte selv. For at dette skal kunne lykkes må nevnte tilbud være kontinuerlig tilgjengelig både under og etter soning.

Regjeringen kom med en ny strategi for få år siden kalt «Redusert tilbakefall til ny kriminalitet – Nasjonal strategi for samordnet tilbakeføring etter gjennomført straff 2017-2021» (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017). Her tydeliggjøres et felles ansvar for reduksjon av tilbakefall til ny kriminalitet etter soning, på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Tilbakeføringsarbeidet skal starte opp så snart som mulig etter at domfelte har begynt soning. Det har kommet tilbakemeldinger fra ansatte fra kriminalomsorgen, kommune og samarbeidende etater om at samhandlingen ikke har vært optimal, og at dårlig kommunikasjon har gjort at det har vært uklarhet i hvem som har hvilke arbeidsoppgaver i tilbakeføringsprosessen. Nevnte etater må samordne sine virkemidler mer konstruktivt og gjøre det mulig for tidligere innsatte å være en del av sin egen endring (Kriminalomsorgen, Om tilbakeføring, 2018).

En rapporten fra Justis- og beredskapsdepartementet kom etter at det ble avdekket svikt i samhandlingen mellom etater, og flere av de domfelte havnet i den så kalte *glippsonen*. Det er alt fra de første timene til de første dagene som er kritiske, frem til støttetiltakene iverksettes. I rapporten ble det ble foretatt en gjennomgang av regelverket og en fastsettelse av hvilke forpliktelser som tillegges de ulike hjelpeinstanser som knyttes rehabilitering og tilbakeføring. Rapporten viste videre at det måtte være en tydeliggjøring av regelverket og inngåtte avtaler, for å sikre individuell tilbakeføring. Det må også være klarhet og forutsigbarhet rundt løslatelsestidspunkt og eventuell overføring mellom fengsler. Mangel på deling av nødvendig informasjon er en av hovedårsakene til at tilbakeføringsarbeidet tidvis svikter (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 11). Dette viser at det er nødvendig med nye virkemidler når det kommer til tilbakeføringsprosessen. Det innebærer blant annet en tidlig avklaring av hvilken kommune som har ansvaret for den løslatte, og hvilke instanser det er behov for under arbeidet med en individuelle tilbakeføring- og rehabiliteringsprosessen (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 13).

I studien som ble gjort ved de norske rusenhetene (Helgesen) fortalte de innsatte ved en avdelingene at de opplevde å ha liten medvirkning på tiltakene sine, og at de ansatte ikke tok ansvar for å følge opp rehabiliteringen. De ble ikke spurt om hva de trengte for å komme seg videre, og de innsatte delte heller ikke sine tanker med de ansatte (Helgesen, 2017, s. 108). Selv

om de ikke opplevde å få tilstrekkelig hjelp, foretrakk de å bli værende på rusenheten. Dette ble begrunnet med at de her var sammen med andre med lignende problematikk. Ved andre avdelinger uttrykte de innsatte at de var godt tilfreds med behandlingen de fikk og at de hadde påvirkningskraft i rehabiliteringsarbeidet og tiltakene. De hadde også bedre relasjon til de ansatte og de jobbet tettere sammen i den individuelle endringsprosessen (Helgesen, 2017, s. 108). Det vil være rimelig å anta at det vil være en betydelig forskjell mellom disse gruppene med tanke på vellykket tilbakeføring.

En sentral faktor for vellykket tilbakeføring er at den innsatte skal ha medvirkning i arbeidet og kunne bidra i sentrale avgjørelser. De som soner skal en dag tilbake til samfunnet, og gjennomført endringsarbeidet og soningsforhold vil være grunnleggende for hvordan de evner å håndtere livet utenfor murene. Som tidligere refererte studier viser (Helgesen, 2017; Justis- og beredskapsdepartementet, 2017) var det flere avdelinger som ikke tok hensyn til de innsattes egne tanker og ønsker. En positiv endring vil da være mindre sannsynlig (Barth, 2013, s. 16). Det er vanskelig forlange at den løslatte skal bli en lovydig skattebetaler dersom samfunnet ikke tilbyr tiltak som muliggjør tilbakeføring.

Hjelp til bolig og gjeldshåndtering

Regjeringen har et mål om at alle innsatte skal ha tilbud om varig bolig ved løslatelse. Den løslatte kan i samarbeid med sitt lokale Nav-kontor søke om økonomiske midler til bolig gjennom Husbanken. Innsatte kan få bistand til denne prosessen av en sosialkonsulent i fengselet under straffegjennomføringen (Kriminalomsorgen, Bolig og gjeld, 2012). Siden 2005 har regjeringen og Kommunenes sentralforbund hatt et boligsosialt samarbeid for å bekjempe bostedsløshet. Her ble det i fellesskap utviklet rammebetingelser og tiltak for å bidra til at personer som selv ikke er i stand til det, skal få hjelp til å finne varig bolig (Kriminalomsorgen, Bolig og gjeld, 2012). I 2014 ble det opprettet en nasjonal strategi kalt «Bolig for velferd» som på lik linje med det tidligere samarbeidet skal sikre vanskeligstilte rett hjelp til rett tid. Strategien er også ment å sikre den domfelte en mestring av sine boforhold (Regjeringen, 2019). Et fast bosted vil være av stor betydning for å kunne skaffe seg en jobb og komme tilbake inn i samfunnet.

Samtidig som nye strategier legges, viser tall fra Statistisk sentralbyrå at kun 56% av de løslatte har en eid eller leid bolig de kan flytte inn i når de løslates. 20% bor hos venner, familie, eller andre alternativer, som trygdebolig eller hospits. De resterende 24% har ikke noe avklart bosted i det de løslates (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 4). Arbeid, utdanning og bolig er

tre av de prioriterte innsatsområdene som i utgangspunktet skal være på plass ved løslatelse. Det er kommunen der den domfelte skal bosettes som har hovedansvaret for dette (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 4). Mangel på økonomiske ressurser hos kommunen kan være avgjørende for om den domfelte blir tildelt en bolig eller ikke.

Flere innsatte kan slite med gjeld. Dette kan være både ordinær gjeld, men også skjult gjeld fra diverse kriminell aktivitet som blant annet narkotikahandel. De innsatte kan få hjelp til å håndtere gjeld som skriver seg fra eksempelvis huslån eller billån gjennom gjeldsordningsloven, og flere kommuner har gjeldsrådgivere som kan bistå den innsatte. Mange vil også ha gjeld som følge av den rettslige prosessen, og undersøkelser viste (Todd-Kvam, 2019) at per 2017 var det 131 personer i Norge som hadde over 1 million kroner i gjeld på grunn av ubetalte erstatningskrav. Denne type gjeld omtales som 'straffegjeld' (egen oversettelse, opprinnelig «punishment debt») (Todd-Kvam, 2019, s. 1478). Skjult gjelde vil ikke løslatte få hjelp med, og må derfor håndtere denne på egenhånd (Kriminalomsorgen, Bolig og gjeld, 2012). Rapporten fra Justis- og beredskapsdepartementet (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017) viser at 40% av de som løslates ikke har økonomiske ressurser til å klare seg. Om de løslatte ikke har en jobb og mulighet til å redusere denne gjelden, øker sjansene for nye lovbrudd i et forsøk på å nedbetale gjeld (Todd-Kvam, 2019, s. 1482). Gjelden de domfelte har pådratt seg gjennom både kriminalitet og juridiske omkostninger, kan derfor skape en barriere for tilbakeføring.

6.2 Straffegjennomføring vs. rehabilitering

I følge kriminalomsorgens egne hjemmesider bygger norsk kriminalomsorg på et ideal om humanitet, rettssikkerhet og likebehandling. Selv om fengselsstraff skal innebære frihetsberøvelse, skal dette skal ikke innskrenke andre grunnleggende menneskerettigheter. Med utgangspunkt i at fengsel i en stor grad kan ses på som et lukket samfunn, legger kriminalomsorgen stor vekt på åpenhet og innsyn (Kriminalomsorgen, Straff i fengsel, 2020). Fengslene deles inn i sikkerhetsnivå. Om lag 60% av norske fengselsplasser er ved høysikkerhetsfengsler. Disse betegnes også som lukkede fengsler, og de fleste innsatte starter soningen sin ved høysikkerhet før de går over til lavere sikkerhet. Cellene blir sjekket daglig, og det er begrensninger på hvor mange eiendeler de får ha. Når de innsatte ikke er på jobb, skole eller fritidsaktiviteter, skal de være innelåst på cellene sine (Kriminalomsorgen, Type fengsel og sikkerhet, 2018).

Ved kortere soninger, eller når den innsatte har om lag ett år igjen av soningen, kan soningen vurderes gjennomført i lavsikkerhetsfengsel. Der er det færre sikkerhetstiltak, og de innsatte låses ikke inne på cellene sine. Det er også lagt større vekt på muligheten for besøk og det å ha kontakt med samfunnet for øvrig. Det siste nivået er overgangsboliger. De har færre restriksjoner enn ordinære fengsler, og fokuset er på individuell oppfølging gjennom bo-, arbeids- og sosialtrening. De har også muligheter for permisjon som en del av den sosiale treningen (Kriminalomsorgen, Type fengsel og sikkerhet, 2018)

Det er en samfunnsmessig forventning om at lovbrutere tar konsekvensene av sine alvorlige lovbrudd gjennom fengselsopphold som straff. Samtidig er det viktig at fengselsopphold som straff i tillegg må vurderes hva som er hensiktsmessig soningstid, muligheter for rehabilitering og tiltak for tilbakeføring. Om det kun fokuseres på straff og ikke rehabilitering under soning, er det stor sannsynlighet for at den innsatte ikke endrer sin atferd, og begår nye lovbrudd etter løslates. Om vedkommende får hjelp til refleksjon rundt egen atferd, og dekt grunnleggende og praktiske behov, reduseres sjansen for ny kriminalitet ved løslatelse. Dette vil gagne både den løslatte og samfunnet. Flere norske domfelte mente også at gjelden de pådro seg i form av juridiske omkostninger var straff i seg selv og hindret samfunnsmessig tilbakeføring. En kan i tillegg se en sammenheng mellom økonomisk gjeld og psykiske plager, noe som vil hindre tilbakeføringen ytterligere (Todd-Kvam, 2019, s. 1483).

I 2010 ble det gjort en studie om sannsynligheten av suksessfull kriminalitetsforebygging med utgangspunkt i Ila fengsel med 26 deltagere (Værøy & m.f., 2011, s. 241). Det ideelle målet med rehabilitering av innsatte, er at de ikke skal begå nye lovbrudd når de slippes tilbake til samfunnet. Når utvalget ble spurt om de hadde tiltro til denne rehabiliteringen, stilte i underkant av halvparten som seg som positive. Undersøkelsen (Værøy & m.f., 2011) viste at 73% av utvalget mente det var sannsynlig at de ville begå nye lovbrudd etter løslatelse. Utvalget av innsatte begrunnet dette med at de var sårbare på grunn av blant annet ensomhet, og at de trolig ville få et tilbakefall til rusmisbruk. Når det samme utvalget ble spurt om hvorfor de manglet tillit til rehabiliteringen var det 7 personer som svarte at de følte ingenting ble gjort, mens hele 69% stilte seg kritiske til arbeidet som ble gjort for å forberede dem på løslatelse. Flere i utvalget svarte også at det var mangel på hjelp når det gjaldt bolig, og flere hadde ikke en fast hjemmeadresse under soning. De innsatte hadde tiltak de kunne delta i, men de savnet noe som var mer individuelt tilpasset. Når to tredjedeler av utvalget sier de er kritiske til rehabiliteringen, blir viktigheten av motivasjon tydelig. Bedre tilpassede programmer, tiltak og aktiviteter kunne bidratt til å øke denne motivasjonen (Værøy & m.f., 2011, ss. 244-246). Responsen fra de

innsatte som kom fram i studien gir et godt bilde av manglene ved rehabiliteringen. Det at hele 73% sier det er sannsynlig at de vil begå nye lovbrudd, tyder på at det er behov for en reevaluering av metodene og tiltakene innenfor kriminalomsorgen. En mer individuelt tilpasset fremgangsmåte kan bidra til mer motivasjon og en mer vellykket rehabilitering.

6.3 «Glippsonen»

For å unngå tilbakefall i *glippsonen* er avhengig av god kommunikasjon mellom kriminalomsorgen og kommunen. St. mld. nr. 37 (2007-2008) presenterer en tilbakeføringsgaranti som skal forhindre *glippsonen*, og sørge for en forutsigbar overgang fra soning til frihet. Kommunen skal videreføre rehabiliteringsarbeidet av den løslatte på en måte som sikrer at rehabilitering i regi av kriminalomsorgen ikke er forgjeves. Dette gjelder både hjelp i form av rus- og psykiatrisk behandling (Regjeringen, 2019). Denne tilbakeføringsgarantien er ikke juridisk forankret, men avhenger av at regjeringen forplikter seg til å bistå de domfelte å få innfridd sine rettigheter etter løslatelse. I første omgang er det kriminalomsorgen som skal legge til rette for dette. Videre skal samarbeidende parter yte domfelte de samme tjenestene som tilbys befolkningen for øvrig (Regjeringen, 2019).

Tilbakeføringsarbeidet kan deles i tre parter: den domfelte, kriminalomsorgen og samarbeidende parter. For at rehabiliteringen skal lykkes må den domfelte selv delta aktivt og ansvarliggjøres. Det vil være nytteløst å forsøke å endre noen som ikke ønsker det selv, så valget om endring ligger hos den domfelte. Samtidig må en gi rom for feiling og ha forståelse for at det kan være en krevende omstilling for den innsatte (Regjeringen, 2019). Det viktigste samarbeidet etter løslatelse er mellom kriminalomsorgen og bostedskommunen til den løslatte. Det individuelle opplegget som er planlagt under soning må følges opp av kommunen fra dagen den domfelte løslates. Sosialtjenesten ved kommunens Nav-kontor er ansvarlige for de sosiale ytelsene til den innsatte under soning, ved løslatelse og ved reetablering (Regjeringen, 2019). I praksis kan det til tider være noe uklart hvem som er ansvarlig kommune under soning, ettersom den innsatte kan sone i en annen kommune enn vedkommende var bosatt i. Det kan også være at vedkommende bosetter seg i en annen kommune enn tidligere, noe som kan gjøre planlegging av løslatelse og oppfølging av tiltak og tjenester komplisert. Også kommunens manglende ressurser kan være til hinder i samarbeidet med kriminalomsorgen, da dette kan bidra at den domfelte blant annet ikke får bolig ved løslatelse. Dette viser at god kommunikasjon mellom kriminalomsorgen og kommunen er nøkkelen til en vellykket tilbakeføring. Dette er en av hovedgrunnene for å etablere servicetorg i fengslene hvor de innsatte kan få hjelp av kompetente fagfolk når det kommer til arbeidsformidling, fast bolig, sosiale tjenester og

helsetjenester (Regjeringen, 2019). Den innsatte og senere løslatte må selv forplikte seg til å benytte seg av de tilbud og tjenester som finnes i samfunnet, og det blir med dette den innsatte har hovedansvaret for realisering av tilbakeføringsgarantien (Regjeringen, 2019).

De organisatoriske retningslinjene og rammeverket rundt rehabiliteringsarbeidet og løslatelse danner fundamentet til tiltakene og tilbudene som tilbys av kriminalomsorgen og kommunene. Tall fra Statistisk sentralbyrå synliggjør imidlertid en utilstrekkelig måloppnåelse. Flere domfelte slipper ut uten at grunnleggende behov er dekket. Hele 42% av de løslatte står uten jobb eller utdanning når de løslates, noe som vanskeliggjør tilbakeføring (Justis- og beredskapsdepartementet, 2017, s. 4). Det begrenser også løslattes muligheter for å bygge seg et nettverk, noe som videre kan bidra til at de trekkes tilbake til sitt gamle miljø. Hjelpeapparatet rundt de domfelte svikter og de blir stående alene når de er på sitt mest sårbare. Samarbeidet er preget av uklare arbeidsoppgaver og arbeidsfordeling, slik at de løslatte mangler et nødvendig støtteapparat. Dette synliggjør både viktigheten ved at de innsatte forberedes til løslatelsen i god tid gjennom at de grunnleggende praktiske behovene er på plass, i tillegg til at det jobbes med det sosiale nettverket rundt den domfelte. Dette vil gjøre veien tilbake til samfunnet kortere og mer håndterlig, ikke bare for de innsatte, men også for kriminalomsorgen og den løslattes bostedskommune.

7.0 Avslutning

De organisatoriske retningslinjene og rammeverket rundt rehabiliteringsarbeidet og løslatelse er klare, men det svikter når mål skal settes ut i praksis. Tilbakeføringsgarantien fra Stortinget smuldrer bort i uklare ansvarsforhold og mangelfull oppfølging av nødvendige tiltak og tilbud. Det er et ønske om å hjelpe de som har falt utenfor samfunnet og redusere kriminalitet, men det viser seg at samhandlingen og samarbeidet mellom de relevante etatene er utfordrende og vanskelig å gjennomføre. Arbeidsfordelingen oppfattes som uklar og mangelen på ressurser utfordrer tilbakeføringen av løslatte. Flere av de innsatte opplever å ikke få tilstrekkelig hjelp under soning, og deres mulighet for vellykket tilbakeføring vil følgelig reduseres. Uten nødvendig bistand og behandling er de spesielt sårbare når de slippes ut, og veien tilbake til gamle vaner kan fort bli kort. Dette resulterer i at ikke får redusert ny kriminalitet, og at tidligere innsatte ender opp tilbake bak murene.

Kriminalomsorgen, helsetjenesten og kommunen vil dra stor lærdom av å lytte til de innsattes perspektiver. De innsatte sitter på førstehåndskunnskap om hva som kan ha ønsket effekt og

hva som faktisk hjelper, og ikke minst hva som ikke fungerer. Det er deres liv og deres fremtid det handler om, og de kan være sentrale bidragsytere i utformingen av rehabiliteringen og tilbakeføringsprosessen.

“There’s not a day goes by I don’t feel regret. Not because I’m in here, or because you think I should. I look back on the way I was then: a young, stupid kid who committed that terrible crime. I want to talk to him. I want to try and talk some sense to him, tell him the way things are. But I can’t. That kid’s long gone and this old man is all that’s left. I got to live with that. Rehabilitated? It’s just a bullshit word. So you can go and stamp your form, Sonny, and stop wasting my time. Because to tell you the truth, I don’t give a shit.” — Red, The Shawshank Redemption (Darabont, 1994)

8.0 Litteratur

- Barth, T. m. (2013). *Endringsfokuset rådgivning*. Oslo: Gyldedal Norsk Forlag AS.
- Bath, H. (2008). *The Three Pillars of Trauma-Informed Care*. Blomington: Starr Global Learning Network.
- Dalland, O. (2012). *Metode og oppgaveskriving*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Drægebø, Heidi; mf. (2006). *Miljøarbeid i fengsel*. Oslo: Kriminalomsorgens utdanningscenter KRUS.
- Ellingsen, I. T., & Skjefstad, N. S. (2015). Anerkjennelse, myndiggjøring og brukermedvirkning. I L. I. Ellingsen I. T., *Sosialt arbeid. En grunnbok*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Helgesen, H. J. (2017). Ny fangebehandling i norske fengsler? *Tidsskrift for velferdsforskning*, 100-116.
- Håkonsen, K. M. (2015). *Psykologi og psykiske lidelser*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Justis- og beredskapsdepartementet. (2017). *Redusert tilbakefall til ny kriminalitet*. Oslo: Regjeringen.no. Hentet fra Regjeringen.no.
- Kriminalomsorgen. (2012, 7 12). *Bolig og gjeld*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/bolig-og-gjeld.237935.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2014, 11 6). *Psykiske problemer utbredt i fengsel*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/psykiske-problemer-utbredt-i-fengsler.5615611-237613.html>
- Kriminalomsorgen. (2016, 9 9). *Skole og arbeid*. Hentet fra Kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/skole-og-arbeid.237932.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2018, 11 30). *Helsetilbud og rusavhengighet*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/helsetilbud-og-rusavhengighet.237882.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2018, 12 20). *Om tilbakeføring*. Hentet fra tilbakeføring.no: <https://xn--tilbakefring-2jb.no/innsikt/om-tilbakeforing/>

- Kriminalomsorgen. (2018, 10 10). *Rusmiddelkontroll*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/rusmiddelkontroll.244663.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2018, 11 9). *Type fengsel og sikkerhet*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/index.php?cat=237877>
- Kriminalomsorgen. (2019, 1 1). *Rusmestringsenheter*. Hentet fra Kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/rusmestringsenheter.253069.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2019, 11 11). *Utdanning og opplæring*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/utdanning-og-opplaering.237883.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2020, 1 20). *Straff i fengsel*. Hentet fra kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/straff-i-fengsel.237611.no.html>
- Kriminalomsorgen. (2020, 2 7). *Tilbake til samfunnet*. Hentet fra Kriminalomsorgen.no: <https://www.kriminalomsorgen.no/tilbake-til-samfunnet.280288.no.html>
- Langeveld, H., & Melhus, H. (2004). Blir psykiske lidelser i fengsel fanget opp av helsetjenesten? *Tidsskriftet - Den norske legeforening*, 2094-2097.
- Larsen, A. K. (2012). *En enklere metode*. Bergen: Fagbokforlaget Vigmostad & Bjørke AS.
- Levin, I., & Ellingsen, I. T. (2015). Relasjoner i sosialt arbeid. I L. I. Ellingsen I. T., *Sosialt arbeid. En grunnbok*. Oslo Universitetsforlaget.
- Lossius, K. (2015). *Håndbok i rusbehandling*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag AS.
- Regjeringen. (2019, 11 31). *Boligsosialt arbeid*. Hentet fra Regjeringen.no: https://www.regjeringen.no/no/tema/plan-bygg-og-eiendom/boligmarkedet/boligsosialt_arbeid/id516363/
- Regjeringen. (2019, 6 18). *St.mld. nr. 37 (2007-2008)*. Oslo: Regjeringen. Hentet fra Regjeringen.no: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-37-2007-2008-/id527624/?ch=5>
- Rienecker, L., & Jørgensen, P. S. (2013). *Den gode oppgaven - Håndbok i oppgaveskriving på universitet og høyskole*. Bergen: Fagbokforlaget Vogmostad og Bjørke AS.
- Skardhamar, Torbjørn; Telle, Kjetil. (2012). Post-release Employment and Recidivism in Norway. *Journal of Quantitative Criminology* , 629–649.

Statistisk sentralbyrå. (2004, 2 18). *Levekårsproblemer blant innsatte i norske fengsler*. Hentet fra Ssb.no: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/levekårsproblemer-blant-innsatte-i-norske-fengsler>

Todd-Kvam, J. (2019). An unpaid debt to society: How 'Punishment Debt' Affects Reintegration and Desistance From Crime in Norway. *The British Journal of Criminology*, 1478-1497.

Værøy, Henning; m.f. (2011). The Likelihood of Successful Crime Prevention: Norwegian Detainees on Preventive Detention Views on Programmes and Services Organized and Provided by the Criminal Justice System. *Psychiatry, Psychology and Law*, 240-247.

